

Nefis Mertebelerine Astrolojik Yaklaşımlar: Sünbül Sinan ve Sofyalı Bâlî Örneği

Astrological Approaches to the Levels of the Self: The Example of Sünbül Sinan and Sofyalı Bâlî

Mehmet Şirin Ayış

Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Bingöl University, Faculty of Islamic Studies, Department of Sufism
Bingöl / Türkiye
msayis@bingol.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-4732-4577>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1530045

Cite as / Atf: Ayış, Mehmet Şirin. "Nefis Mertebelerine Astrolojik Yaklaşımlar: Sünbül Sinan ve Sofyalı Bâlî Örneği". *Marife* 24/2 (2024) 386-407. <https://doi.org/10.33420/marife.1530045>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Nefis Mertebelerine Astrolojik Yaklaşımlar: Sünbül Sinan ve Sofyalı Bâlî Örneği

Özet

Tasavvufun önemli hedeflerinden bir tanesi de insanın, Allah'ın varlığını ve birliğini derin bir şekilde kavrayıp, nefsanî bütün arzu ve isteklerinden kurtulup, benliğinden sıyrılarak ilahî birliğe ulaşmasına yardımcı olmaktır. Bunun gerçekleşmesi için de insanın benliğinin derinliklerinde bulunan ve bütün kötü arzu ve isteklerin kaynağı olarak kabul edilen nefis-i emmâresinin terbiye edilmesi hedeflenir. Nefis terbiyesinin insanın manevî hayatı üzerindeki etkisinden dolayı, tasavvuf tarihinin erken dönemlerinden itibaren konu hakkında pek çok çalışma yapılmış, nefis mertebeleri Kur'an ayetlerinin ifade ettiği anlam biçimlerinden de hareketle dörtlü ya da yedili şekilde çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. Halvetiyye tarikatı mensupları nefsi, atvar-ı seb'a olarak da isimlendirilen yedi mertebeli bir tasnife tabi tutmuş her bir mertebede mürîd ya da sâlikin uyması gereken kurallar, dikkat etmesi gereken hususlar ile yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluklarla ilgili usul ve esasları dikkatli bir şekilde ele almış konunun daha iyi anlaşılması için bu yedi mertebeyi farklı teşbih, temsil ve metaforlarla izah etmeye çalışmışlardır. Nefis mertebeleri konusunda eser yazan müellifler, tasavvuf yolunda seyr u sülûk yapmak isteyen sâliklere bu yolun incelikleri, zorlukları, yolculuk esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar, bu anlamda sâlikin görev ve sorumlulukları, her bir mertebe yapılması gereken zikir ve ibadetler, her bir mertebede sâlikin nefsinde meydana gelen değişim ve dönüşümler, her bir mertebede sâlikin mazhar olduğu esmâlar ve bu esmâların sâlikteki tecellileri gibi pek husus üzerinde durmuşlardır. Bu çalışmamızda Halvetiyye tarikatı mensuplarından Sünbül Sinan ve Sofyalı Bâlî Efendi'nin atvar-ı seb'a adlı risalelerinde nefis mertebeleri ile ilgili vermiş oldukları bilgiler üzerinde durulacaktır. Sünbül Sinan ve Sofyalı Bâlî Efendi, eserlerini yazarken evvela söz konusu mertebelerin zikredilecek esması, hâli, âlemi, varidi, şahidi gibi seyr u sülûk yolunda sâlike lazım olacak önemli bilgiler verdikten sonra her bir mertebeyi haftanın bir günü, bir gezegen ve bir peygamber ismine nispet ederek izah etmişlerdir. Müelliflerimiz, eserlerinde nefsin her bir mertebesini seyr u sülûkün bir aşaması olarak ele almış, sâlike her bir aşamada dikkat etmesi gereken hususları konusunda hatırlatıcı bilgi vermişlerdir. Örneğin nefsi emmâre mertebesini, sülûkün birinci aşaması olarak kabul etmiş, bu mertebeyi gezegenlerden Ay'a, peygamberlerden Hz. Âdem'e nispet ederek sâlike, tevbe ve istiğfar ile yeni bir başlangıç yapması gerektiğini hatırlatmışlardır. Nefis-i levvame mertebesini, sülûkün ikinci aşaması olarak kabul etmiş, bu mertebeyi gezegenlerden Merkür'e, peygamberlerden Hz. Nuh'a nispet ederek sâlikin, zorluk ve sıkıntılara katlandıktan sonra ilim ve kemâlat yolunda mesafe kat edebileceğine dikkat çekmişlerdir. Nefis-i mülhime mertebesini, sülûkün üçüncü aşaması olarak kabul etmiş, bu mertebeyi gezegenlerden Venüs'e, peygamberlerden Hz. Yahya'ya nispet ederek sâlike, seyr u sülûk yolculuğundaki aşk, sevgi ve muhabbeti izah etmiş ve bu mertebeye ulaşmak için uyarıcı ve yol gösterici bilgiler vermişlerdir. Nefis-i Mutmainne mertebesini, sülûkün dördüncü aşaması olarak kabul etmiş, bu mertebeyi gezegenlerden Güneş'e, peygamberlerden Hz. İdris'e nispet ederek sâlike, bu mertebenin nefsin karanlıklarından kurtulma ve iç aydınlığına ulaşma mertebesi olduğunu hatırlatmışlardır. Nefis-i Râziyye mertebesini, sülûkün beşinci aşaması olarak kabul etmiş, bu mertebeyi gezegenlerden Mars'a, peygamberlerden Hz. İsa'ya nispet ederek sâlike, bu mertebede nefsanî ve bedenî bütün arzu ve isteklerinden kurtularak Allah'a tam bir teslimiyet ile teslim olması gerektiği hususunda önemli bilgiler vermişlerdir. Nefis-i Marziyye mertebesini, sülûkün altıncı aşaması olarak kabul etmiş, bu mertebeyi gezegenlerden Jüpiter'e, peygamberlerden Hz. Musa'ya nispet ederek, sâlike, bu mertebenin Allah'ın kendisinden razı olduğu bir mertebe olduğunu hatırlatarak önemli bilgiler vermişlerdir. Bâlî Efendi, nefis-i kâmile mertebesinin günü, gezegeni ve nispet edildiği peygamber hakkında herhangi bir bilgi vermezken, Sünbül Sinan bu mertebeyi, gezegenlerden Satürn'e, peygamberlerden Hz. Ahmed'e nispet etmiş, her iki müellif de nefsin bu mertebedeki durumunu; bütün beşerî sıfatlardan kurtulup, nefsinde fânî olup Hakk'ta bakî olma şeklinde izah etmiş ve bu konuda sâlike önemli tavsiyelerde bulunmuş ve hatırlatıcı bilgiler vermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Astroloji, Nefis Mertebeleri, Sünbül Sinan, Sofyalı Bâlî.

Astrological Approaches to the Levels of the Self: The Example of Sünbül Sinan and Sofyalı Bâlî

Summary

One of the significant objectives of Sufism is to help individuals deeply comprehend the existence and unity of Allah, free themselves from all base desires and worldly attachments, and transcend their ego to reach divine oneness. To achieve this, it is aimed to discipline the nafs al-ammara, considered the source of all evil desires and inclinations found in the depths of the human self. Due to the impact of disciplining the self on a person's spiritual life, extensive studies on this subject have been conducted since the early periods of Sufi

history. Based on interpretations of Quranic verses, the levels of the soul (*nafs*) have been categorized into either four or seven stages. Members of the Halvetiyye order classified the self into seven stages, also called *atvar-ı seb'a*. They meticulously addressed the rules, principles, responsibilities, and guidelines that a seeker (*murid* or *salik*) must follow at each stage. To facilitate better understanding, they used various analogies, representations, and metaphors to explain these seven stages. Authors who wrote on the stages of the *nafs* focused on numerous aspects, such as the intricacies and challenges of the spiritual journey, the duties and responsibilities of the seeker, the specific invocations (*dhikr*) and worship for each stage, the transformations and changes occurring in the seeker's soul at each level, and the divine names (*asma*) manifested in the seeker at every stage. This study examines the insights provided by Sünbül Sinan and Sofyalı Bâli Efendi, members of the Halvetiyye order, regarding the stages of the *nafs* in their treatises titled *Atvar-ı Seb'a*. Both authors provide crucial information essential for the seeker on the spiritual path, such as the divine name, state, realm, inspiration, and witness associated with each stage. They also correlate each stage with a day of the week, a planet, and a prophet. For example, they regard the *nafs al-ammara* stage as the first step in the spiritual journey, associating it with the Moon and the prophet Adam (*Adem*). They remind the seeker of the need to begin anew through repentance and seeking forgiveness. The *nafs al-lawwama* stage is considered the second step, linked to Mercury and the prophet Noah (*Nuh*), highlighting that after enduring challenges, the seeker can make progress in knowledge and perfection. The *nafs al-mulhima* stage, the third step, is associated with Venus and the prophet John (*Yahya*), symbolizing love, affection, and devotion in the spiritual journey, accompanied by guiding advice for this level. The *nafs al-mutma'inna* stage is seen as the fourth step, linked to the Sun and the prophet Idris (*Idris*), emphasizing liberation from the darkness of the soul and attainment of inner enlightenment. The fifth stage, *nafs al-rağiyya*, corresponds to Mars and the prophet Jesus (*İsa*), focusing on surrendering entirely to Allah by abandoning all bodily and worldly desires. The sixth stage, *nafs al-marđiyya*, is linked to Jupiter and the prophet Moses (*Musa*), reminding the seeker that this stage signifies Allah's approval of the individual. While Bâli Efendi does not specify a day, planet, or prophet for the *nafs al-kamila* stage, Sünbül Sinan associates it with Saturn and the prophet Ahmad (*Muhammed*). Both authors describe this ultimate stage as transcending all human attributes, annihilating the self, and subsisting in the divine. They offer valuable recommendations and reminders to the seeker regarding this state.

Keywords: Sufism, Astrology, Stages of the Nafs, Sünbül Sinan, Sofyalı Bâli.

Giriş

Nefis kelimesi hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de hadis-i şeriflerde değişik ve farklı anlamlarda kullanılmıştır.¹ Tasavvuf düşüncesinde ise daha çok zaafı, hileleri, kötülükleri, hastalıkları olan bir konu olarak ele alınmış ve bunları tedavi etmenin yollarıyla, kötülüklerinden korunmanın çareleri üzerinde durulmuştur.²

Nefis terbiyesinin insanın kalbî ve rûhî hayatı üzerindeki etkisinden dolayı, tasavvuf tarihinin erken dönemlerinden itibaren konu hakkında pek çok çalışma yapılmış, nefis mertebeleri dördü ya da yedili şekilde çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. Halvetiyye tarikatı mensupları nefsi, *atvar-ı seb'a* olarak da isimlendirilen yedi mertebeli bir tasnife tabi tutmuş her bir mertebede mürid ya da sâlikin uyması gereken kurallar, dikkat etmesi gereken hususlar ile yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluklarla ilgili usul ve esasları teşbih, temsil ve metaforlarla izah etmeye çalışmışlardır. Seyyid Yahyâ Şirvânî (ö.862/1457), Mevlânâ Pîr Muhammed el-Erzincânî (ö.879/1474), Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî (ö.910/1504), Cemâleddin İshâk Karamânî (ö.923/1517), Yûsuf b. Ya'kûb (Sünbül Sinan) (ö.936/1529), Sofyalı

¹ Nefis kelimesinin ayet ve hadislerdeki kullanımı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ahmed Ögke, *Kur'an'da Nefis Kavramı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997); Mehmet Uyar, *Sufi Benliğin İnşasında Nefis* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 43.

² Süleyman Uludağ, "Nefis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları, 2006), 32/526-529.

Bâlî Efendi (ö.960/1553), Lâ Mekânî Hüseyin Efendi (ö.1034/1624), Niyâzî-i Mısrî (ö.1105/1693), La'î Muhammed Fenâyî-i Gülşenî (ö.1112/1700), Abdullah Salâhî-i Uşşâkî (ö.1196/1781) gibi zatlar bu alanda eser yazmış önemli sufi şahsiyetlerdir.³

Nefis mertebeleri konusunda eser yazan müellifler, tasavvuf yolunda seyr u sülûk yapmak isteyen sâliklere bu yolun incelikleri, zorlukları, yolculuk esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar, bu anlamda sâlikin görev ve sorumlulukları, her bir merteye yapılması gereken zikir ve ibadetler, her bir mertebede sâlikin nefsinde meydana gelen değişimler ve dönüşümler, her bir mertebede sâlikin mazhar olduğu esmâlar ve bu esmâların sâlikteki tecellileri gibi pek hususu ele almışlardır.⁴

Nefis mertebeleri izah edilirken bazen her bir merteye bir şehre benzetilmiş, nefsin içinde bulunduğu hâl şehrin durumu ile tasvir edilmiş, bazen ilahî isimlerden birisi ile ilişkilendirilerek izah edilmiş, bazen de bu çalışmada ele alındığı şekliyle astroloji ilminin de alanına giren gök cisimleri, yıldız ve gezegen isimleri ile izah edilme yoluna gidilmiştir.

Üsküdar Alaca Minare Tekkesi Şeyhi Sadık Efendi (1724-1794) nefis mertebeleri ile ilgili yazmış olduğu risâlesinde nefsin her bir mertebesini bir şehre benzerek söz konusu şehrin durumunu ilgili mertebenin sıfatları ile tasvir ederek konuya yeni ve farklı izahlar getirmiştir.⁵

Günümüz modern psikolojinin öncülerinden olan ve aynı zamanda tasavvuf alanında yaptığı çalışmalarla da bilinen Robert Frager *Kalp, Nefs ve Ruh (Sûfî Psikolojisinde Gelişim, Denge ve Uyum)* adlı kitabında nefsin her bir mertebesini Cenab-ı Hakk'ın La İlahe İllallah, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyum ve Kahhar isimleri ile ilişkilendirerek izah etmiştir.⁶

Frager, nefis mertebelerini psikolojik açıdan izah etse de yapmış olduğu bu tasnif Halvetiyye tarikatı mensuplarının nefis mertebeleri ile ilgili yapmış oldukları yedi mertebeli sisteme benzemektedir. Bunun sebebi, muhtemelen kendisinin aynı zamanda bir Halveti-Cerrahi şeyhi olan Muzaffer Ozak Efendi'ye (ö. 1985) intisabından dolayıdır.⁷

Halvetiyye tarikatına mensup Sünbül Sinan (ö. 936/1529)⁸ve Sofyalı Bâlî (ö.

³ Nefis mertebeleri üzerine eser yazmış önemli sufi şahsiyetler ve yazmış oldukları eserler hakkında geniş bilgi için bkz., Ramazan Muslu, "Halvetiyye'de Atvar-ı Seb'a Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atvar-ı Seb'a Risâlesi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 18 (2007), 43-63.

⁴ Seyr u sülûk mertebeleri ve her bir mertebede müridin ve mürşidin yapması gerekenler hakkında geniş bilgi için bkz., Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1991), 275-297.

⁵ Geniş bilgi için bkz., Ramazan Muslu, "Muhammed Sâdık Efendi ve Nefis Mertebeleri Çerçevesinde İnsana Bakışı", *Üsküdar Sempozyumu IV*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2007), 2/532-544.

⁶ Robert Frager, *Kalp, Nefs ve Ruh (Sûfî Psikolojisinde Gelişim, Denge ve Uyum)*, çev. İbrahim Kapaklıkaya (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004), 71-73.

⁷ Geniş bilgi için bkz., Ramazan Fevzi Kâhtalı, *Muzaffer Ozak'ın Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Te'sirleri* (Ankara: FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. Ve Tic. Ltd. Şti., 2022).

⁸ Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Hür Mahmut Yücer, "Sünbül Sinan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları, 2010); Ayrıca Atvâr-ı Seb'a risâlesi hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Şirin Ayış, "Sünbül Sinan ve Atvâr-ı Seb'a Risâlesi Bağlamında Nefis Mertebeleri", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/13 (2017).

960/1553)⁹ Efendi de atvar-ı seb'a ismi ile yazmış oldukları risalelerinde nefsin her bir mertebesini haftanın bir günü, bir gezegen ismi ve bir peygamber ismi ile ilişkilendirerek astronomi ve astroloji ilminin de alanına giren farklı bir kısım yaklaşımlarla izah etmeye çalışmışlardır.¹⁰

Müelliflerin bu şekil bir izah tarzı, klasik astrolojinin gök cisimlerine yaklaşımı şeklinde değil de İslam inanç esaslarına aykırı olmayan aynı zamanda tasavvuf düşüncesinde de yeri olan makul ve meşru bir kısım yorum ve izahlardır. Konunun daha iyi anlaşılması açısından burada tasavvuf ve astroloji ilimlerinin tarifleri ile bu iki ilmin gökcisimlerinin hareket ve konumları ile ilgili yaklaşımlarına kısaca bakmakta fayda vardır.

Tasavvuf, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan dünyevileşme sürecine karşı dinin ibâdet ağırlıklı mânevî yönünü ön plana çıkaran insanların; yaşamış oldukları dinî hayatın, yazmış oldukları dinî eserlerin, ortaya koymuş oldukları din hizmetlerinin, bu amaçla ortaya çıkan tarikat kurumlarının ve bu kurumların yapmış olduğu irşâd faaliyetlerinin tamamının ele alındığı bir ilim dalı olarak ifade edilir.¹¹

Astroloji ise doğa olayları karşısında çaresiz kalan insanların, yaşadıkları bir kısım hadiseleri anlamak için bir arayış içerisine girmeleri ve gök cisimlerine ilgi duymaları sonucunda astronomi ile beraber ortaya çıkan bir ilim dalıdır. Bu arayışlar sonucunda somut bilgi ve tecrübelerle dayanan alan astronomiyi¹² oluştururken zan ve tahmine dayanan kısım ise astrolojiyi¹³ oluşturmuştur.¹⁴

Tariflerine baktığımız zaman astronomi ile astroloji arasında olaylara yaklaşım şeklinde temelde derin bir farklılığın olduğu görülmektedir. Bu yüzden Müslüman düşünürler, bu ilimler hakkında bilgi verirken bu ayrıma dikkat çekmiş, bu iki ilmi birbirinden ayırmış ve bunları farklı isimlerle tanımlayarak izah etmişlerdir.¹⁵

Bu yaklaşımın belki de en önemli sebebi astroloji ile uğraşanların somut

⁹ Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. İbrahim İştan, *16. asır Türk Halveti Şeyhlerinden Sofyalı Bali Efendi'nin Düşüncesi, Dönemi, tarikati, Hayatı ve Tasavvufi ve Kelamî Düşüncesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi: Uygulamalı İleri Araştırmalar Okulu, Din Bilimleri Bölümü Paris, 2006); Halil Celeb, *Sofyalı Bali Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2014); İbrahim İştan, "Halvetiyye Geleneine ve Bir Halvetiyye Şeyhi Olan Sofyalı Bâli Efendi'ye Göre Sülûkün Yedi Evresi Atvâr-ı Seb'a", *Marife* 1 (2010), 91-106.

¹⁰ Sümbül Sinan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Nu: 2835; Sofyalı Bâli Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, Süleymaniye Kütüphanesi Akif Ersoy Nu: 1367.

¹¹ Tasavvufun tarifleri hakkında geniş bilgi için bkz., Reşat Öngören, "Tasavvuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları, 2011), 40/119-126; Aynı, *Tasavvuf Tarihi*, 215-232; Mahir İz, *Tasavvuf: Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014), 27-47.

¹² Astronominin tanımı hakkında geniş bilgi için bkz., Tevfik Fehd, "İlm-ul-Felek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları, 2000), 22/126-129.

¹³ Astrolojinin tanımı hakkında geniş bilgi için bkz., Tevfik Fehd, "İlm-u Ahkâmî'n-Nücûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları, 2000), 22/124-126.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz., İlhan Kutluer, "İslâm Literatüründe Burç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları, 1996), 6/422-424; Davut Ağbal, "Kur'an'da Burçlar Mahiyeti ve İnsana Etkisi Bağlamında", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2012), 250-256; Şerife Özketen, "Astroloji ve İnsan İradesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/8 (2021), 582-586.

¹⁵ Geniş bilgi için bkz., Ebû'n-Nasr Fârâbî, *İhsau'l-Ulum*, ed. Osman Muhammed Emîn (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1931), 43-45; Ebû Hâmid Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûmî'd-Dîn*, çev. Sıtkı Güllü (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2012), 1/70-71.

hiçbir delile dayanmadan gök cisimlerinin hareket ve konumlarının yeryüzünde meydana gelecek olaylar ile insan iradesi üzerinde etkisinin bulunduğunu savunmalarıdır. Böyle bir düşünce ve bakış açısı ise Allah'ın mutlak güç ve kudret sahibi olması ve kâinata olup biten her şeyin Allah'ın emri ve bilgisi dahilinde meydana geldiği inancına ters düşmektedir. Çünkü İslam inancında gaybı ancak Allah bilir. Kur'ân-ı Kerîm, birçok ayetinde gök cisimlerini yaratanın Allah olduğunu ve bunların Allah'ın bilgisi dahilinde hareket ettiklerine dikkat çekmektedir.¹⁶

İslam dininde Allah'ın mutlak güç ve kudret sahibi olduğu inancı ile astrolojinin gelecekteki olayları bilme ve bazı olayları gök cisimlerine bağlama teşebbüsü arasındaki çatışmadan dolayı başta Kelamcılar olmak üzere birçok kesimden astrolojiye karşı ciddi bir tepki ortaya çıkmış, bu alandaki bilgilerin delilden yoksun, batıl ve hurafeden ibaret olduğu âyet ve hadisler ışığında ortaya konmaya çalışılmıştır.¹⁷

Bu bilgiler ışığında meseleye baktığımız zaman Müslüman âlimlerin karşı çıktığı hususun astronomi veya gök cisimleri ile ilgili araştırmalar değil aksine Allah'ın varlığı, birliği ve mutlak güç ve kuvvet sahibi olduğu hususunu görmezden gelip her şeyi gök cisimlerine bağlayan ve günümüzde daha çok falcılıkla uğraşan ahkâm astrolojisi olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Astroloji, bu şekilde gök cisimlerinin hareket ve konumlarının yeryüzünde meydana gelecek olaylar ile insan iradesi üzerinde etkisinin bulunduğunu savunurken tasavvuf, gök cisimlerinin konum ve hareketlerini Allah'ın varlığı, birliği ve mutlak güç ve kudret sahibi olması ile izah etmiş kozmik evrendeki bu var oluşu ilahî düzenin bir parçası olarak kabul etmiştir.

Tasavvuf düşüncesinde kozmik evrenin ve insanın yaratılışı ile ilgili en geniş ve kapsamlı bilgiyi İbnu'l-Arabî'nin eserlerinde bulmak mümkündür. İbnu'l-Arabî'nin başta *Fütûhâtü'l-mekkiyye*,¹⁸ olmak üzere *Ukletu'l-müstevfiz*,¹⁹ *İnşâu'd-devâir*²⁰ ve *Tedbirâtü'l-ilahiyye*²¹ gibi eserlerinde âlemin yaratılışından bahseder ve bu hususlarla ilgili detaylı bilgiler verir.

İbnu'l-Arabî'nin eserlerinde ele aldığı bu bilgiler Titus Burckhardt tarafından kaleme alınan *Muhyiddin İbnu'l-arabî'nin Mistik Astrolojisi* ile Muhammed Hacı Yusuf'un yazmış olduğu *İbnu'l Arabî ve Kozmoloji* adlı çalışmalarda bir araya getirilerek okuyucuların istifadesine sunulmuştur.²²

Tasavvuf düşüncesinde kabul gören ve İbnu'l-Arabî'nin de sistemleştirdiği bu anlayışa göre Allah bilinmek istedi ve mevcudatı yarattı. Dolayısıyla mevcudat

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Özketen, "Astroloji ve İnsan İradesi Üzerine Bir Değerlendirme", 582-594; Ağbal, "Kur'ân'da Burçlar Mahiyeti ve İnsana Etkisi Bağlamında", 250-273.

¹⁷ Geniş bilgi için bkz., Ebû Mansûr El-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, ed. Bekir Topaloğlu (Beyrut: Daru's-Sadr, 2001), 212; Ebû'l-Muîn En-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, ed. Muhammed Seyyid el-Bersici (Beyrut: Daru'l-Feth, 2014), 252-255; Muhammed Koçak, "Mâtürîdî Kelâm Düşüncesinde Astroloji Eleştirileri", *Uludağ İlahiyat Dergisi* 32/2 (2023), 282-309.

¹⁸ İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/227.

¹⁹ İbnü'l-Arabî, *Ukletu'l-Müstevfiz*, çev. Ali Salahaddin Yiğitoğlu (İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021).

²⁰ İbnü'l-Arabî, *İnşâu'd-Devair*, çev. Ali Salahaddin Yiğitoğlu (İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2020).

²¹ İbnü'l-Arabî, *Tedbirat-ı İlahiyye*, çev. Ahmed Avni Konuk (İz Yayıncılık, 2018).

²² Geniş bilgi için bkz. Titus Burckhardt, *Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin Mistik Astrolojisi*, çev. Mehmed Temelli (İstanbul: Verka Yayınları, 2020); Muhammed Hacı Yusuf, *İbnu'l Arabî ve Kozmoloji*, çev. Kadir Filiz (İstanbul: Nefes Yayınları, 2013).

mutlak hakikat değil mutlak hakikatin tecelli ve tezahürleridir. Halbuki astroloji bu konuları ele alırken sebep üzerinden değil, sonuç üzerinden hareket etmekte, gök cisimlerini Allah'ın isim ve sıfatlarının farklı tecelli ve tezahürü ve aynı zamanda kudretinin birer delili ve sonucu olarak değil; bunları dünya üzerinde etkisi olan birer nesne ve cisim olarak kabul etmektedir. Tasavvuf ile astrolojinin gök cisimleri ile ilgili yaklaşımları arasındaki en temel fark da budur.

Nefis mertebelerinin farklı bir izah şekli ile ele alındığı bu çalışma, Sünbül Sinan ve Sofyalı Bâlî Efendi'nin nefis mertebelerini ele aldıkları atvar-ı seb'a risalesi ile sınırlı tutuldu. Çünkü nefis mertebelerinin, haftanın bir günü, bir gezegen ismi ve bir peygamber ismine nispet edilerek izah edilmesi şeklinde bir yaklaşıma ilk defa bu iki suffi müellifin eserlerinde rastladık. Çalışma esnasında yaptığımız araştırmalar sonucunda nefis mertebelerini astrolojinin de ilgi alanına giren bir yaklaşımla bu şekilde ele alan başka bir esere de rastlamadık. Bu yüzden çalışma bu iki süfi müellifin eserleri ile sınırlı tutuldu.

Her iki süfi müellifin de Halvetiyye tarikatına mensup olması, atvar-ı seb'a ismi ile nefis mertebelerini ele alan eserler yazmaları, eserlerinde söz konusu mertebelerin zikredilecek esması, hâli, âlemi, varidi, şahidi gibi önemli bilgilere yer verdikten sonra, mertebeleri sembolik bir dil ve farklı bir yorum ve izah tarzı ile ele almaları konunun bu iki süfi müellif ve eserleri bağlamında çalışılmasına etki eden bir diğer önemli faktör oldu.²³

Sünbül Sinan, Sofyalı Bâlî'den daha önce yaşadığından dolayı öncelik onun eserine ve görüşlerine verildi. Bâlî Efendi'nin Sünbül Sinan'dan sonra vefat etmiş olması Bâlî Efendi'nin Sünbül Sinan'dan istifade ettiği ihtimalini güçlendirse de çalışma esnasında Sofyalı Bâlî'nin, eserini yazarken Sünbül Sinan'dan istifade ettiğine dair kendi eserinde herhangi bir bilgiye rastlamadık.

Biz de her iki süfi müellifin seyr u sülûk yapmak isteyen tasavvuf yolcularına bu yolun inceliklerini farklı bir yöntem ve metotla izah eden bu eserlerdeki bilgilerin ve ortaya konmaya çalışılan farklı bakış açılarının bir makalede ele alınmasının faydalı olacağını düşündük ve böyle bir çalışma ortaya çıkmış oldu.

Nefis Mertebelerine Astrolojik Yaklaşımlar

1. Nefs-i Emmâre

Nefs-i emmâre, kötü ve günah olan işlerin yapılmasını emreden hayvanî nefis olup, insanı çirkin şeylere ve dünyevî zevklere sevk eden tabii kuvvet anlamında kullanılan bir terimdir. Sâlik bu safhada tamamıyla hayvanî ve shehevânî arzularının etkisi altındadır. Bu nefsin sıfatı devamlı kötü işleri istemesidir. Bunun tedavisi, samimi tevbe, salih amel ve manevî terbiyedir. Kuran-ı Kerimde "Hiç şüphesiz nefis devamlı kötülüğü emreder" (Yusuf, 12/53) ayeti bu nefsi ifade etmektedir.²⁴

²³ Her iki müellifin yazmış oldukları atvar-ı seb'a makalelerinin muhtevaları hakkında geniş bilgi için bkz., Ayış, "Sünbül Sinan ve Atvâr-ı Seb'a Risalesi Bağlamında Nefis Mertebeleri"; Işıtan, "Halvetiyye Geleneğine ve Bir Halvetiyye Şeyhi Olan Sofyalı Bâlî Efendi'ye Göre Sülûkün Yedi Evresi Atvâr-ı Seb'a".

²⁴ Nefis mertebeleri hakkında geniş bilgi için bkz. İrfan Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin Hayatı*, →

Sünbül Sinan'a göre nefis-i emmârenin gezegeni Kamer (Ay), nispet edildiği peygamber ise Hz. Âdem'dir. Bu makam gezegenlerden Ay'a nispet edildiği için bu makamda bulunanlar "Kamer" ehli olarak da bilinirler. Bu makam, insana yakınlığı sebebiyle dünya semasına benzemektedir. Ay, bu semanın içinde yer alır ve burada çeşitli özellikler mevcuttur. İlk olarak; varlık, tamamıyla bu noktadan renk ve canlılık kazanır ve sürekli olarak bu kaynaktan etkilenir. İkinci olarak, Ay'ın ışığı bir nesneye vurduğunda, o nesnenin parlaklığı artık kaybolur ve yerine Ay'ın rengi hâkim olur. Benzer şekilde, Allah'ın rengiyle boyanan kişi, kendi iç dünyasından özgürleşir. Üçüncü olarak, Ay gökyüzünde yer alır. Bu bağlamda, bu makamda olan sâlik de şeriatın aydınlığıyla donatılır. "Lâ ilâhe" sözünün rengiyle kaplanır ve Celâl nûruyla yok olur ve fâniliğe erer. "İllallah" sözünün rengiyle boyanır ve Cemâl nûruyla aydınlanır, nefsânî âlemden afâkî âleme geçer.²⁵

Sünbül Sinan'a göre, bu mertebe, Âdem'in düşmesine yol açan ve şeytanın vesvese vererek onu cennetten uzaklaştırmasıyla ilişkilendirilerek "Âdemî mertebe" olarak adlandırılmıştır. Benzer şekilde; şeytan, nefsin bu mertebesinde bulunan Âdem'in çocuklarını da tevhid yolundan saptırmak için vesvese ve fitneyle uğraşacak ve bu yüzden Âdem'in soyunu da manevî cennetten uzaklaştırmaya çalışacaktır. Ancak daha sonra Allah Teâlâ, Âdem'in tevbesini kabul ettiği gibi, onun çocuklarının da gözyaşları içinde yaptıkları tevbeleri kabul edecektir.²⁶

Bâlî Efendiye göre nefsin bu mertebedeki günü cumartesi, gezegeni Kamer (Ay), nispet edildiği peygamber ise Hz. Âdem'dir. Bu makamın cumartesi gününe nispet edilmesinin sebebi Kureyş kabilesinin Hz. Peygamber'e tuzak kurmak için bu günde Daru'n-Nedve'de toplanmış olmalarından dolayıdır. Bu makamda Daru'n-Nedve ile kastedilen insanın kalbidir. Kureyş kavmi ise nefis-i emmârenin güçleridir. Hz. Peygamber bu makamda rûh olarak kabul edilir. Hz. Ebubekir ise bu rûhun gücüdür. Bu mertebede nefsânî güçler kalpte toplanır ve rûha tuzak kurmaya çalışırlar. Sâlik, ihlas ve samimiyetle Allah'a yönelirse Allah'ın yardımıyla nefis-i emmârenin bu tuzaklarından kurtulur.²⁷

Müellife göre bu mertebe gök cisimlerinden Ay'a nispet edilir. Zira Ay'da bulunan bütün özellikler bu makamda da bulunur. Talep ehlerinden her kim Ay'a yönelirse, Ay'ın nûrundan bir hisse alır. Nasıl ki Ay ışığı ketenin üzerine düşse onu mahveder. Aynen bunun gibi sâlik de kalbindeki nûr ile kötü sıfatlarını yok eder. Ay ile bu makam arasında buna benzer daha pek çok ilişki vardır. Yine bu makam, peygamberlerden Hz. Âdem'e nispet edilir. Hz. Âdem insanlığın babası idi. Bu makam da diğer makam ve mertebelerin başlangıcıdır. Bu yüzden bu makam Âdem mertebesi olarak da adlandırılmıştır.²⁸

Hem Sünbül Sinan'da hem de Sofyalı Bâlî Efendi'de nefis mertebeleri izah edilirken gezegen ve peygamber isimleri ortak kullanılmış, konu ile ilgili yapılan izahlar

Eserleri (İstanbul: Seha Neşriyat, 1984), 210-215; Osman Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1995), 135; Kasım b. Selahaddin el-Hanî, *es-Seyru ve's-Süluku ila Maliki'l-Mülûki*, (Kahire: Mektebetu Sakafetu'd-Diniyye, 2008), 125-138.

²⁵ Sünbül Sinan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 16a.

²⁶ Sünbül, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 16a.

²⁷ Bâlî Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 108a.

²⁸ Bâlî Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 108b-109a.

da birbirine yakın denecek seviyede ele alınmıştır. Bununla beraber Sünbül Sinan, eserinde her bir mertebeyi bir gezegen ve bir peygamber ismine nispet ederek izah ederken, Bâli Efendi buna haftanın günlerini de ilave ederek nefis-i kâmile mertebesi hariç diğer ilk altı mertebeyi haftanın bir gününe, bir gezegene ve bir peygamber ismine nispet ederek izah etmiştir. Bâli Efendi, nefis-i kâmile mertebesinin nispet edildiği gün, gezegen ve peygamber ismi hakkında ise herhangi bir bilgi vermemektedir.

Her iki müellif de burada yapmış oldukları yorum ve izahlarla nefis mertebelerinin farklı bazı yönlerine dikkat çekmiş, sâlikin yolculuğu esnasında uğrayacağı bu mertebelerde dikkat etmesi gereken hususlar ve yapması gereken görev ve sorumluluklarla ilgili bilgiler vermişlerdir.

Müelliflerimize göre bu mertebe, gök cisimlerinden Ay'a nispet edilmiş, nasıl ki Ay ışığı gece karanlığında bir nesneye vurunca artık o cisim kendi rengini değil Ay ışığının rengini alıyor, aynen bunun gibi bu mertebede bulunan sâlik de günahlarından tevbe edince içindeki nefsanî karanlıklar kaybolur, iman nuru parlamaya başlar ve artık Allah'ın boyası ile boyanmış ve onun rengini almış olur.

Yine müelliflerimize göre bu mertebe peygamberlerden Hz. Âdem'e nispet edilirken şeytanın, bu mertebede Âdem'e, vesvese vererek ona günah işlettirdiği dolayısı ile aynı tehlikenin Âdem'in çocukları için de söz konusu olduğu, bu nefsin ilk mertebe olması hasebiyle içinde hem hayrı hem de şerri barındırdığı, eğer dikkat edilmezse bu mertebede insanın ayağının her an kayabileceğine dikkat çekilmektedir.

Bâli Efendi'nin, ayrıca bu mertebeyi cumartesi gününe nisbet etmesi, doğrudan bu gün ile alakalı değil, bu günde meydana gelen olaylarla alakalıdır. Mertebenin izah edildiği örneklerde de anlatıldığı gibi insan iman ve salih amel ile nefsini teziye, kalbini tasfiye ve ruhunu tahliye etmelidir ki nefsanî güçler kalbinde toplanıp kendisine zarar vermesin ve bu şekilde nefsinin şerrinden ve tehlikelerinden korunmuş olsun.

2. Nefis-i Levvâme

Nefis-i levvame, kendini kınayan, kötileyen, azarlayan nefis demektir. Em-mâreliği tamamıyla zâil olmamakla beraber, ara sıra pişmanlık duyan, sahibini yasalara yöneltmekten ayıplayan, bazen de hayırlı ameller ilham ederek güzellikleri fısıldayan nefis demektir. Bu safhada sâlikin ruhunda kötülüklerden iyiliklere dönüş arzusu doğar ve önceki kötü fiillerinden dolayı kendi kendini kınamaya başlar. Kur'an-ı Kerimde: "Kendini kınayan nefse yemin ederim ki" (Kiyame, 75/1-2) ayeti bu sıfattaki nefse işaret eder.²⁹

Sünbül Sinan'a göre nefis-i levvâmenin gezegeni Utarid (Merkür), nispet edildiği peygamber ise Hz. Nuh'tur. Bu mertebenin Merkür'e atfedilmesinin nedeni, bu gezegenin ilim, kemâlat ve muhabbet gibi özelliklere sahip olmasıdır. Çünkü kalbin bu mertebesinde kalpte de ilim, sıdk, ibâdet ve kulluk muhabbeti vardır. Artık kim

²⁹ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin Hayatı, Eserleri*, 215; Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 136; el-Hanî, *es-Seyru ve's-Süluku ila Maliki'l-Mülûki*, 139-162.

bu mertebedeki kişilerle yakınlaşır ve onlarla dostluk kurarsa, kalbi ne kadar katı olursa olsun, kalbinin hassasiyeti artar ve yumuşar. Eğer sâlik için bu mertebede Merkür'ün etkisi hissedilirse, kalbi güçlenir ve kalbin özü olan "Lübb" açığa çıkar. Bu keşif, "keşf-u şuhûdî'l-kalb" (kalp gözü ile keşfe mazhar olmak) olarak adlandırılır. Sâlik bu mertebeye çok ilgilenmemeli ve ona aşırı bağlılık göstermemeli, rûh makamına doğru yolculuğuna devam etmelidir.³⁰

Sünbül Sinan'a göre bu makamın "Nuh makamı" olarak adlandırılmasının nedeni, Hz. Nuh'un Allah yolunda çile ve zorluklara katlanmasından kaynaklanır. Bu mertebedeki kişi, nefsinin Allah'a ibâdet ve kulluk yolunda güçlendirmeli, Hakk'a yönelmeli, Allah'ın davetine katılarak, Hz. Nuh'un çektiği gibi zorluklarla mücadele etmeli ve bu yolda başarılı olması için Rabbine dua etmelidir. Sâlik bu şekilde duâ ve yalvarışa devam ettiğinde, kendisinde bir fenâ (yok olma) halinin gerçekleştiğini, Celâl isminin kahrının ona indiğini ve rûhtaki endişe, üzüntü ve kederin ortadan kalktığını ve nefis gemisinin parçalandığını görecektir. Bu mertebede Nuh'un gemisinin tufandan kurtulması gibi sâlikin de rûhu kötü sıfatlardan kurtulur, sadece güzel sıfatlar kalır. Bu noktada, sâlik artık nefis ve beden gemisinden kurtulmuş, rûhu güçlenmiş ve artık Rabbine karşı isyan etmeyen bir konuma ulaşmış olur.³¹

Bâlî Efendiye göre nefsin bu mertebedeki günü pazar, gezegeni Utarid (Merkür), nispet edildiği peygamber ise Hz. Nuh'tur. Bu makamın pazar gününe nispet edilmesinin sebebi Allah'ın yerleri ve gökleri pazar günü yaratmış olmasındandır. Sâlik için de mânevî gökler ve yerler bu makamda ortaya çıkar. Yine bu makam, gök cisimlerinden Merkür'e nispet edilir. Bu gezegenin özelliği ilim ve hünerdir. Merkür aynı zamanda muhabbet yıldızıdır. Kalp de ilim ve sıdk makamıdır. Sâlik, bu makamda Merkür yıldızının özellikleri ile vasıflanır; kalbinde ilim, sıdk ve muhabbet hasıl olur.³²

Müellife göre bu makam, peygamberlerden Hz. Nuh'a nispet edilir. Hz. Nuh ile rûh kastedilir. Rûh, nefsânî güçleri hakikate davet eder. Hz. Nuh'un gemisinin yüzdüğü denizden maksat Celâl sıfatıdır ki bu sıfat rûha tabi olmayanı ve nefesine uyanı helak eder. Hz. Nuh'un gemisinden maksat ise insanın bedenidir ki Rûh kendisine bağlı güçlerle bu gemiye biner kurtuluşa erer ve Hakk'a vasil olur.³³

Her iki müellif de bu mertebeyi gezegenlerden Merkür'e, peygamberlerden Hz. Nuh'a nispet ederek izah etmişlerdir.

Müelliflerimize göre bu mertebenin, gök cisimlerinden Merkür'e nispet edilmesinin sebebi, bu gezegenin ilim ve kemâlat gibi özelliklere sahip olmasından dolayıdır. Bu mertebede bulunan sâlik de ilim ve kemâlat vasıflarına sahip olup bu sıfatlarla yolculuk yapmalıdır ki kalp gözü açılsın ve keşfe mazhar olsun.

Yine müelliflerimize göre bu mertebenin peygamberlerden Hz. Nuh'a nispet edilmesinin sebebi, Hz. Nuh, Allah yolunda zorluklara katlanma sonucunda mânen olgunlaşmış ve sıkıntılardan kurtulmuştu. Sâlik de bu mertebede zorluklara katlanırsa sıkıntılardan kurtulur, ruhu olgunlaşır ve Nuh peygamber gibi nefsinin

³⁰ Sünbül, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 17a.

³¹ Sünbül, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 17a.

³² Bâlî Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 116a.

³³ Bâlî Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 116b.

tufanından kurtulmuş olur.

Ayrıca Bâli Efendi bu mertebeyi günlerden pazar gününe nispet ederek Allah'ın yeri ve göğü bu günde yaratmasından hareketle sâlik için de manevî yerlerin ve göklerin keşfinin bu mertebede başlayacağına dikkat çekmiştir.

3. Nefs-i Mülhime

Nefs-i mülhime, ilham, feyiz ve keşfe mazhar olan, neyin iyi, neyin kötü ve günah olduğunu ilhamî bir sezgi ile bilen ve davranışlarını ona göre ayarlayan, şehvet ve şeytanî hislere karşı direnebilen nefis olarak tarif edilir. Nefs-i levvâme mertebesinde dünyaya ait zevklerden vazgeçen sâlik, bu mertebede uhrevî mükâfatlardan da vazgeçer ve sadece Allah sevgisi ile meşgul olur. Kur'an-ı Kerim'de: "Nefse ve onu düzenleyene and olsun ki, nefisini temizleyen kurtulmuş, onu kirleten ise ziyana uğramıştır" (Şems, 91/7-10) ayetinde bu nefse işaret edilmektedir.³⁴

Sümbül Sinan'a göre, nefis-i mülhime'nin gezegeni Zühre (Venüs) ve nispet edildiği peygamber Hz. Yahyâ'dır. Bu gezegenin en belirgin özelliği ise aşk ve sevgidir. Aşk ehli hiçbir zaman ölmez ve fâni olmazlar. Çünkü aşk, insanın Rabbine ulaşmasına vesile olan bir durumdur. Bu durumda, rûhun, kendisini Rabbine ulaştıracak aşkın gerçekleşmesi için bir çaba içinde olması ve manen beslenmesi gerekir. Çünkü muhabbet, aşk hâlinin bir sonucudur. Muhabbet ortaya çıkarsa, aşk da gerçekleşir. Bu mertebedeki sâlik, ilahî aşkı tecrübe ederse, kalbi ilahî sevgiyle dolup taşar ve bedeni Allah'a duyulan sevgi nedeniyle dönüp dolaşmaya başlar.³⁵

Müellifimize göre, bu makamın Hz. Yahyâ'ya nispet edilmesinin sebebi, Hz. Yahyâ'da bulunan ilahî aşktan kaynaklanmaktadır. Çünkü bu mertebedeki kişiler âşık olurlar. Bu makamda bulunanların nûru aynı zamanda davranışlarına da yansır. Zira bu mertebenin birçok hali ve eylemi bulunmaktadır. Bunların bazıları hâl, diğerleri ise sır olarak adlandırılır. İşte bu hâl ve sırların sonucunda, Allah fiil ve sıfatlarıyla tecelli eder. Daha sonra, bu mertebedeki kişiye ilahî sırlardan rûhanî bir zevk gelir. Yine bu mertebe, aşk ve keramet mertebesi olduğu için, sâlik bu mertebede fiillerinde yok olur ve Allah'ın iradesine tabi olur. Allah da ona ilahî nûrların kapısını açar ve ona ilahî nurlar gelir. Sâlik, Allah'ın kendisine bahsettiği kemâlat sayesinde bu mertebedeki nurlarla Allah'ın cemâlini görmeye başlar. Bu durumda, sâlik, Allah'ın fiillerinin tecellisi haline gelir ve böylece Allah'a ait isim ve sıfatlara giden bir yol bulur.³⁶

Bâli Efendiye göre nefsin bu mertebedeki günü pazartesi, gezegeni Zühre (Venüs) ve nisbet edildiği peygamber Hz. Yahyâ'dır. Bu makamın pazartesi gününe nispet edilmesinin sebebi Allah'ın Güneş'i ve Ay'ı bugün de yaratması ve bütün yıldızları bugün de yeryüzüne serpiştirmesinden dolayıdır. Nasıl ki Ay ve Güneş gök yüzündeki bu yıldızlar arasında belli olur ve ortaya çıkar. Aynen bunun gibi sâlikin kalp ve rûhu da manevî âlemin yıldızları arasında bu şekilde ortaya çıkar.³⁷

³⁴ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin Hayatı, Eserleri*, 220; Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 137; el-Hanî, *es-Seyru ve's-Süluku ila Maliki'l-Mülûki*, 163-184.

³⁵ Sümbül Sinan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 18a.

³⁶ Sümbül, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 18a.

³⁷ Bâli Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 122a.

Yine bu makam, gök cisimlerinden Venüs'e nispet edilir. Bu gezegen ile kastedilen aşk ve muhabbettir. Sâlik de bu makamda bu yıldızın özellikleri ile sıfatlanır ve kalbinde aşk ve muhabbet hasıl olur.³⁸

Müellife göre bu makam peygamberlerden Hz. Yahyâ'ya nispet edilir. Çünkü Hz. Yahyâ'nın bazı özellikleri bu makamda zuhur etmiştir. Hz. Yahyâ'nın pek çok özelliği vardı. Bunlardan biri de ister mümin olsun ister kafir bütün mahlukat onun yanında bir ve aynı idiler.³⁹

Her iki müellif de bu mertebeyi gezegenlerden Venüs'e, peygamberlerden Hz. Yahya'ya nispet ederek izah etmişlerdir.

Müelliflerimize göre bu mertebenin, gök cisimlerinden Merkür'e nispet edilmesinin sebebi, bu gezegenin aşk ve sevgiyi temsil etmesinden dolayıdır. Sâlik de bu mertebede ilahî aşkı ulaşırsa, kalbi ilahî sevgi ve muhabbetle dolup taşacaktır.

Bu mertebenin peygamberlerden Hz. Yahya'ya nispet edilmesinin sebebi ise Hz. Yahya'nın aşk ehlinde olması ve mümin-kafir bütün mahlukata karşı son derece şefkatli ve merhametli olmasından dolayıdır. Sâlik de bu mertebede Yahya peygamber gibi bütün mahlukata karşı kalbinde şefkat ve merhamet beslemelidir ki aşk ehlinde olup bir üst mertebeye geçip yolculuğuna devam edebilsin.

Bâlî Efendi'nin, bu mertebeyi pazartesi gününe nispet etmesinin sebebi, Allah'ın, Güneş'i ve Ay'ı bu günde yaratmış ve ortaya çıkarmış olmasındadır. Dolayısıyla sâlikin kalp ve rûhu da manevî âlemin yıldızları arasında bu mertebede ortaya çıkacaktır.

4. Nefs-i Mutmainne

Nefs-i mutmâinne, iman nur ile aydınlanmış, bütün kötü ve çirkin sıfatlardan kurtulmuş ve bütün güzel sıfatlara ulaşmış nefse denir. Mutmainne nefsinin en önemli özelliği, davranışlarından dolayı Rabbinin huzurunda kesinlikle hesap vereceğine inanmasıdır. Bu yüzden yaptığı amellerin ilahî rızaya uygun olup olmadığına azamî hassasiyet gösterir. Bu mertebede sâlikin kalbine ilahî aşk yerleşmiş, dünya ve dünyaya ait her şeyi kalbinden çıkarmış, her şeyde Hakk'ın fillerinin tecellilerini müşâhede eder hale gelmiştir. Bu yüzden kalbi itmi'nan içerisinde ve huzur doludur. Bu mertebede artık bütün eşyada Hakk'ın tecellilerini müşâhede etmeye başlar ve bir takım keşif ve kerâmetlere nail olur. Kur'ân-ı Kerim'de: "Ey mutmain olmuş ve Allah ile huzur ve sukuna ulaşmış nefis" (Fecr, 89/27) ayetiyle anlatılan nefis, Allah aşkı ve zikri ile mutmain olmuş bu nefistir.⁴⁰

Sünbül Sinan'a göre, nefis-i mutmainne mertebesinin yıldızı Şems (Güneş) ve nispet edildiği peygamber ise Hz. İdris'tir. Bu makamın güneşe nispet edilmesinin sebebi, Güneş'in kemâl açısından tecelli ve müşâhedesinin bu mertebede gerçekleşmesidir. Çünkü bizim gördüğümüz Güneş, Güneşin dış katmanıdır. Yani dış çeperidir. Güneş, dış âleme doğduğunda, her şeye ışık verir, onları aydınlatır ve karanlığı tamamen yok eder. Aynı şekilde, sâlik, kalp ve rûh mertebesine ulaştığında, manevî

³⁸ Bâlî Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 122a.

³⁹ Bâlî Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 121b.

⁴⁰ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin Hayatı, Eserleri*, 222; Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 137; el-Hanî, *es-Seyru ve's-Süluku ila Maliki'l-Mülûki*, 185-192.

sırların etkilerini ve izlerini görmeye başlar. Artık insanî nitelikler ve karanlıklar kaybolur, iç dünyası manevî sır güneşinden ışık alır ve içi aydınlanır.⁴¹

Müellife göre, bu mertebede bulunan kişilerin Güneş ehli olmalarının bir başka hikmeti ise güneşin hem güzel hem de çirkin şeylerin tamamının üzerine doğduğu halde hiçbir mahlûkatın bundan rahatsızlık duymamasıdır. Aynı şekilde, Güneş'in doğudan doğup batıdan batmasından da hiçbir varlık rahatsızlık duymamaktadır. Çünkü güneşin bu şekilde doğup batması ve her şeye ışık vermesi, tamamen kendi maslahatına uygun bir durumdur. Aynen bunun gibi, sâlik de bu mertebede Allah'ın mevcudattaki tüm olayların hepsini bildiğine kalben emin olur ve hiçbir şeyden rahatsızlık duymaz. Ayrıca, yaşadığı olumlu ve olumsuz her olaya hikmetle bakar, hiçbir durumdan şikâyet etmez.⁴²

Sünbül Sinan'a göre, bu mertebenin İdrisiyye olarak adlandırılmasının sebebi, Hz. İdris'in, sâlik için nûrlu elbise giymiş bir rûh olarak kabul edilmesinden dolayıdır. Zira Hz. İdris de manevî olarak bu mertebede bulunmaktadır.⁴³

Bâli Efendi'ye göre nefsin bu mertebedeki günü salı, gök cismi Şems (Güneş) ve nispet edildiği peygamber Hz. İdris'tir. Bu makamın salı gününe nispet edilmesinin sebebi Hz. Yahyâ'nın bu günde katledilmesinden dolayıdır. Hz. Yahyâ'nın katline bir kız sebep olmuştu. Hz. Yahyâ'nın varlığı ile Rûh kastedilir. Onu katledenden maksat Celâl isminin parlaklığı ve nûrudur. Kız ile kastedilen ise nefs-i mutmainnedir. Sâlik de benliğini katledip ondan kurtulmalı ki nefs-i mutmainnenin sırlarından kurtulup hedefine ulaşabilsin. Yine bu makam, gök cisimlerinden Güneş'e nispet edilir. Zira mânevî Güneş bu makamdadır. Bu yüzden bu makama tavr-ı şemsiyye de denmiştir. Şimdi sâlik olan kişiye düşen aradaki bu münasebeti bulmak için gayret gösterip bunu kendi varlığında görmesidir.⁴⁴

Müellife göre bu makamda İdris-i mânevî vardır. Hz. İdris'in varlığı sır âleminin başlangıcıdır. Burada daima nûrânî elbiseler hazırlar. Sâlik bu makama vardığında kendisine manen bu nurlu ve sırlı elbiseden giydirilir. Bu sebepten bu makama İdris makamı denilir. Bu makam daha pek çok özellik barındırır ancak bunları beyan etmeye gerek yoktur. Birçok farklı hususiyeti içinde barındırdığından dolayı bu makama Musevî, İsevî veya Hızır mertebesi de denilir. İlm-i leddünden nasibi olana bunlar gizli değildir.⁴⁵

Her iki müellif de bu mertebeyi gezegenlerden Güneş'e, peygamberlerden Hz. İdris'e nispet ederek izah etmişlerdir.

Müelliflerimize göre bu mertebenin gök cisimlerinden Güneşe nispet edilmesinin sebebi, Güneş'in her şeye ışık vermesi ve karanlığı yok etmesinden dolayıdır. Sâlik de bu mertebeye ulaştığında, kalbindeki nefsanî karanlıklar kaybolur ve iç dünyası manevî güneşin ışıklarıyla aydınlanır. Güneş hem güzel hem de çirkin şeylerin tamamının üzerine doğar ve hiçbiri bundan rahatsızlık duymaz. Sâlik de bu mertebede Allah'ın mevcudattaki her şeyden haberdar olduğunu bilir ve kalbi

⁴¹ Sünbül Sinan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 19a.

⁴² Sünbül Sinan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 19a.

⁴³ Sünbül Sinan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 19a.

⁴⁴ Bâli Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 126b.

⁴⁵ Bâli Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 126a.

mutmain olur, her olaya hikmetle bakar, hiçbir şeyden rahatsızlık duymaz ve hiçbir durumdan şikâyet etmez.

Yine müelliflerimize göre bu mertebenin peygamberlerden Hz. İdris'e nispet edilmesinin sebebi, Hz. İdris'in bu mertebede bulunması ve devamlı nurlu elbiseler giymesidir. Sâlik de bu makama ulaştığında kendisine manen bu nurlu elbiselerden giydirilir ve bir üst mertebeye geçmesi için yolculuğuna devam eder.

Bâlî Efendiye göre nefsin bu mertebede salı gününe nispet edilmesinin sebebi Hz. Yahyâ'nın bu günde şehit edilmesinden dolayıdır. Sâlik de bu mertebede benliğini öldürüp ondan kurtulmalı ki nefs-i mutmainnenin sırlarından kurtulup yolculuğuna devam edebilsin ve hedefine ulaşabilsin.

5. Nefs-i Râziyye

Nefs-i râziyye, gerek kendisi, gerekse de başkaları için tecelli eden, hakkındaki ilahî hükümlere tamamen rıza gösteren, keşke şu şöyle olsaydı, bu da böyle olsaydı diye itiraza kalkışmayan nefis demektir. Bu makamda sâlikte beşerî sıfatlar yok olup, sâlik, "bekâ" ya istidat kazanmaya başlar. Allah'tan gelen her şeye tam bir rıza gösterdiğinden dolayı bu mertebeye Raziyye denmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de: "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak dön Rabbine, gir salih kullarımın arasına, gir cennetime" (Fecr, 89/27) ayetiyle bu nefse işaret edilmektedir.⁴⁶

Sünbül Sinan'a göre nefs-i raziyyenin yıldızı Merih (Mars), nispet edildiği peygamber Hz. İsa'dır. Bu mertebenin Merih yıldızı ile ilişkilendirilmesinin sebebi, bu yıldızın olduğu döngüde öldürme, kan dökme ve yok etme gibi özelliklerin bulunmasından dolayıdır. Bu mertebede bulunan sâlikin de tamamen Allah'a teslim olması ve nefsanî ve bedenî arzu ve isteklerini öldürmesi gereklidir. Sâlik bu mertebeye ulaştığında, kibir ve benlik duygusu ortadan kalkar. Merih yıldızı aynı zamanda tevhid ve ferdâniyet âlemini temsil eder. Bu mertebede tevhid yıldızı doğduğunda, orada istenmeyen her şey silinir, orada sadece "Ferd-i Vahid" kalır. Bu mertebede sâlikin kalbi, şeriatın nûru ile dolup taşar. Çünkü şeriatın nûru, Hakk ve hakikattir. Kim şeriat ile hakikat arasında bir ayırım yaparsa, kesinlikle zındık olur.⁴⁷

Müellifimize göre, bu makam "sırr-ı sırr" mertebesinden dolayı İseviyye olarak isimlendirilir. Sâlik bu mertebede artık keşif ve kerâmet deneyimlerinden soyutlanmış, Muhammedî mertebe kendisine müyesser olmuş ve bekâ halini görmüştür. Çünkü Muhammedî rûh ancak bekâ halinde hâsıl olur. Zira Hz. Muhammed bütün hakikatlerin kaynağıdır, "İsm-i Â'zam" sırrına mazhardır ve bütün peygamberler feyzlerini ondan alırlar. Hatta yerde ve gökte bulunan her şey onun feyzinden nasibini alır.⁴⁸

Bâlî Efendiye göre nefsin bu mertebedeki günü çarşamba, nispet edildiği gezegen Merih (Mars), nispet edildiği peygamber, Hz. İsa'dır. Bu makamın çarşamba gününe nispet edilmesinin sebebi, Allah'ın suyu bu günde yaratmış olması ile Firavun ve kavminin bu günde Nil vadisinde boğularak helâk olmasından dolayıdır. Sâlik

⁴⁶ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin Hayatı, Eserleri*, 225; Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 138; el-Hanî, *es-Seyru ve's-Süluku ila Maliki'l-Mülûki*, 193-196.

⁴⁷ Sünbül Sinan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 20b.

⁴⁸ Sünbül Sinan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 20a.

bu mertebede irfânî bilgilere ulaşım hatalardan kurtulduğu için bu makam İsevîyye olarak da isimlendirilmiştir. Îsâ'dan murad insan rûhudur. Firavun ve kavminden murad nefs-i emmâre ve onun kuvvetleridir. Nil'den maksat ise Allah'ın denizidir. Şu hâlde sâlik sahip olduğu nefs-i emmâre kuvvetleriyle birlikte Allah'ın kudret ve rahmet denizinde boğulmadıkça Hakk'a vâsıl olamaz.⁴⁹

Her iki müellif de bu mertebeyi gezegenlerden Mars'a, peygamberlerden Hz. İsa'ya nispet ederek izah etmişlerdir.

Müelliflerimize göre bu mertebenin gök cisimlerinden Mars'a nispet edilmesinin sebebi bu gezegenin olduğu döngüde öldürme, kan dökme ve yok etme gibi özelliklerin bulunmasıdır. Dolayısıyla sâlikin de bu mertebede nefsanî ve bedenî arzu ve isteklerini öldürmesi ve Allah'a tam bir teslimiyet ile teslim olmuş bir şekilde yolculuğunun kalan kısmına devam etmesi gerekir.

Yine müelliflerimize göre bu mertebenin peygamberlerden Hz. İsa'ya nispet edilmesinin sebebi, bu mertebenin Allah'ı rızasının dışında hiçbir beklentinin olmadığı rûhanî bir mertebe olmasından dolayıdır. Sâlik de bu mertebede keşif ve kerâmet deneyimlerinden kurtulup irfânî bilgilere ulaştığı için bekâ haline vâsıl olmuştur. Sahip olduğu bu vasıflarla yolculuğuna devam etmelidir ki bir sonraki mertebeye ulaşabilsin.

Bâli Efendi'ye göre, bu mertebenin çarşamba gününe nispet edilmesinin sebebi, Allah'ın suyu bu günde yaratmış olması ve Firavun ve kavminin bu günde suda boğularak helâk olmasından dolayıdır. Sâlik de sahip olduğu nefs-i emmâre kuvvetleriyle birlikte bu mertebede Allah'ın rahmet ve kudret denizinde boğulmadan Hakk'a vâsıl olamaz.

6. Nefs-i Marziyye

Nefs-i marziyye, Allah ile kul arasında karşılıklı rızanın bulunduğu, Allah'ın razı, kulun da razı olunmuş olduğu bir durumdur. Allah'ın kendisinden razı olduğu nefis bu mertebede tecelli-i ef'âlden kurtulup, tecelli-i esmâ'yı, Hakk'tan bir cezbe ile ayne'l-yakîn müşâhede eden nefis demektir. Bu mertebede sâlik, Allah'tan razı olduğu gibi, artık Allah da ondan razıdır. Kur'ân-ı Kerim'de: "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön. Gir sâlih kullarımın arasına; gir cennetime" (Fecr, 89/27) ayetiyle anlatılan nefis, bu nefistir.⁵⁰

Sünbül Sinan'a göre nefs-i marziyyenin yıldızı Müşteri (Jüpiter), nisbet edildiği peygamber Hz. Mûsâ'dır. Bu mertebenin Jüpiter yıldızı ile ilişkilendirilmesinin sebebi, bu yıldızın bulunduğu döngüde mülkün birisinden alınıp bir başkasına verilme özelliğine sahip olmasından dolayıdır. Bu mertebe, kutuplara özgüdür. Çünkü kutuplar, bu mertebede Rabbânî feyizleri alır ve sürekli olarak bu feyizleri yerde ve gökte ihtiyaç duyanlara ulaştırırlar. Ancak kutbun aldığı bu feyiz tek bir türde değildir. Kutup, buradan iki farklı türde feyiz alır. Birincisine, avam ve cinler, ikincisine ise evliya mazhar olur. Bu da gösteriyor ki kutup, Allah'ın izni ve tasarrufuyla hareket eder. Bu durumun kanıtı ise kutbun, Allah'ın ism-i has olan "Allah" ismine

⁴⁹ Bâli Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 130a.

⁵⁰ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin Hayatı, Eserleri*, 227; Türec, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 138; el-Hanî, *es-Seyru ve's-Süluku ila Maliki'l-Mülûki*, 197-202.

mazhar olmasıdır. Müellifimize göre, Jüpiter gezegeninin bir diğer özelliği ise “vahdet yıldızı” olmasıdır. Bu yıldız doğduğunda, sâlikin hayreti artar. Çünkü bu durumda kesret aynasında vahdet tecelli etmiştir.⁵¹

Müellifimize göre, sâlik bu mertebede Allah'ın “Kelîm” ve “Âlîm” isimlerinin tecellisine mazhar olduğundan dolayı, bu makama Hz. Mûsâ'ya atfen “Musevî” tavır da denilmiştir. Çünkü Hz. Mûsâ da Rabbi ile konuşmuştu. Yine bu mertebede, Hz. Mûsâ'nın üzerine çıkıp sebepsiz ve vasıtasız olarak Cemâl ve Celâl sahibi Rabbinden ilahî feyizler aldığı nûrdan bir kürsü vardır. İnsan nefsi de bu mertebede Rabbinin kendisine sonsuz feyzinden vermesi için Cemâl ve Celâl sıfatlarına mazhar olup hem raziyye hem de marziyye vasıflarına sahip olur.⁵²

Bâlî Efendiye göre nefsin bu mertebedeki günü perşembe, gök cismi Müşteri (Jüpiter) ve nispet edildiği peygamber Hz. Mûsâ'dır. Bu makamın perşembe gününe nispet edilmesi Hz. İbrahim ile Hz. Hacer'in evliliğinin bu günde gerçekleşmesinden dolayıdır. Burada Hz. İbrahim rûhu, Hz. Hacer ise nefs-i raziyyeyi temsil eder. Rûh olan İbrâhim, nefs-i raziyye olan Hâcer ile birleşince İsmâil meydana gelir. İsmail nübüvvet nûrunu temsil eder. Sâlik de ancak nübüvvet nûrunun elde edildiği bu mertebeye geldikten sonra irşâda ehil hale gelir ve mürşid olur.⁵³

Bâlî Efendiye göre bu makamın gezegeni Jüpiter'dir. Bu makamda sâlikte Jüpiter yıldızının özellikleri gerçekleşir. Jüpiterin bu döngüdeki bir özelliği de mülkün birinden alınıp başkasına verilmesidir. Sâlik de bu makamda elde ettiği ilahî nûrları başkalarına aktarır. Bu durum Kutbu'l-Aktabın hâlidir. Jüpiter'in manevî âlemdeki karşılığı ise vahdettir. Bununla insanın iç âlemindeki vahdet yıldızı kastedilir. Bu yıldız kime doğsa hayreti artar. Çünkü bu mertebede vahdet, kesrete ayna olur. Bu sebepten bu makamın sahipleri kesrette vahdeti görüp hayrete düşerler.⁵⁴

Müellife göre bu mertebede sâlikte meydana gelen sırlar Allah'ın Kelim ve Alim isimlerinin tecellisinden meydana geldiği için buna Musevî mertebe denmiştir. Sâlik, bu mertebede ilim ve şevk ile mukayyet ve mütelezziz olduğu için esrar-ı Zat'tan gelecek sırların tecellisi kendisine perdelenmiştir. Ancak yolculuğuna devam etmek sureti ile bu engeli de kaldırması gerekir.⁵⁵

Her iki müellif de bu mertebeyi gezegenlerden Jüpiter'e, peygamberlerden Hz. Mûsâ'ya nispet ederek izah etmişlerdir.

Müelliflerimize göre bu mertebenin gök cisimlerinden Jüpiter'e nisbet edilmesinin sebebi bu gezegenin bulunduğu döngüde mülk, birisinden alınıp bir başkasına verilir. Bu mertebede bulunan sâlik de bir hâlden başka bir hâle geçerek kesret aynasından vahdeti seyrederek bu makamda elde ettiği ilahî nurları başkalarına aktarır.

Yine müelliflerimize göre bu mertebenin peygamberlerden Hz. Mûsâ'ya nispet edilmesinin sebebi, Hz. Mûsâ'nın Kelîm ve Âlim isimlerine mazhar olup kendisinde hem Celâl hem de Cemâl sıfatlarının tecelli etmesinden dolayıdır. Sâlik de bu

⁵¹ Sünbül Sinan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 21a.

⁵² Sünbül Sinan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 21a.

⁵³ Bâlî Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 136b.

⁵⁴ Bâlî Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 136a.

⁵⁵ Bâlî Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 136a.

mertebede bu tecellilere mazhar olduğundan dolayı hem raziyye hem de marziyye sıfatlarına nail olmuş olarak yolculuğuna devam eder.

Bâlî Efendiye göre bu mertebenin perşembe gününe nispet edilmesinin sebebi, Hz. İbrahim ile Hz. Hacer'in bu günde evlenmesi ve bu evlilik sonucu İsmail'in dünyaya gelmesidir. Burada Hz. İbrahim; rûhu, Hz. Hacer ise nefs-i raziyyeyi temsil eder. Rûh olan İbrâhim, nefs-i raziyye olan Hâcer ile birleşince İsmâil meydana gelir. İsmail nübüvvet nûrunu temsil eder. Sâlik de ancak nübüvvet nûrunun elde edildiği bu mertebeye geldikten sonra irşâda ehil hale gelir ve mürşid olur.

7. Nefs-i Kâmile

Nefs-i kâmile, sâlikin, Hakk'tan bir cezbe ile bütün kemâl ve marifet sıfatlarını kazanarak, insanları irşat mevkiine yükseldiği bir mertebedir. Bu makam Hakk vergisi olup, buraya riyâzet ve mücâhede ile gelinmez. Bu menzilde mücâdele ve mücâhede biter. Bu mertebede artık sâlik en yüce makama ulaşmış, "kâmil" sıfatını kazanmış, bütün güzel sıfatları kendinde toplamış ve adeta cisimleşmiş bir melek haline gelmiştir. Bu makamdaki kişinin hareketleri ve davranışları hasenât ve ibadetten ibarettir. Sözleri hikmettir. Bu makamdaki kişi bütün bu özellikleriyle "mürşid-i kâmil" sıfatıyla insanları irşad etme yetkisini eline almıştır.⁵⁶

Sünbül Sinan'a göre nefs-i kâmilenin yıldızı Zuhal (Satürn) olup "Ahmedî" meretebe olarak isimlendirilir. Bu makamın Satürn yıldızına nispet edilmesinin sebebi Celâl yıldızı olarak da isimlendirilmesinden dolayıdır. Çünkü Celâl yıldızının özelliği hem başlangıçta hem de sonunda yakmak ve yok etmek vardır. Dolayısıyla bu makam ehli olanlarda da Celâl yıldızının tecellileri vardır. Bu yıldız Sâlike doğduğu zaman vücudunu mahveder ve onu öldürür. Onu öldürdüğü zaman fidesi Rahman'dır. Bu da fenâ içinde fenâ demek olup neticesi ise kendisinden sonra artık bir fenânın olmayacağı bir bekâ hâlidir.⁵⁷

Müellifimize göre bu mertebenin "Ahmedî" olarak isimlendirilmesinin sebebi diğer yedi mertebenin tamamını toplayan bir özelliğe sahip olmasından dolayıdır. Tıpkı Hz. Ahmed'in ehâdiyet sırlarını kendisinde topladığı gibi. Çünkü Ahmed'teki "Mim" kaldırıldığı zaman mutlak nûr kalır. Dolayısıyla buradaki "Mim" onun için bir perde olmuştur. Mim kalkınca "Ahed" yani mutlak ve tek olan Allah kalır. Bu durum ise halka gönderilmiş olan Hakk'ın Resulünün "İsm-i Â'zam"ın tecellisine mazhar olduğuna delalet eder.⁵⁸

Bâlî Efendi, nefsin bu mertebedeki günü, gezegeni ve nispet edildiği peygamber hakkında herhangi bir bilgi vermez. Ona göre bu makam "cemu'l-cem" meretebesidir. Zira sâlik nefsinde fânî olup Hakk'ta bakî olma hâlini bu makamda yaşar. İnsanın beşerî sıfatları bu makamda ilahî sıfatlarla bekâ bulur. Sâlik bu makama ulaştıktan sonra Hakk'ın emri ile irşâda memur olur. Sâlikin irşâda memur olması iki cihetyledir. Birincisi nefsânî isteklerini irşâd etmesi, ikincisi ise halkı irşâd etmesidir. Birincisi kendisine farz, ikincisi nafilidir. Sâlik bu makama ulaştıkça Hakk'ın emri ile

⁵⁶ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin Hayatı, Eserleri*, 229; Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 139; el-Hanî, *es-Seyru ve's-Süluku ila Maliki'l-Mülûki*, 203-206.

⁵⁷ Sünbül Sinan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 22a.

⁵⁸ Sünbül Sinan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 22a.

irşâda memur olunca halkı irşâd kendisine farz olur. Bu makamda bulunan kişide bazen kesret, bazen vahdet, bazen vuslat, bazen de firkat gibi birçok mânevî hâl iç içe zuhur eder. Bu makama ulaşan kişi İsm-i A'zan sırrına nail olduğu için kendisine Gavs-ı Â'zam denilir.⁵⁹

Sünbül Sinan'a göre bu mertebenin Satürn yıldızına nispet edilmesinin sebebi, bu gezegenin aynı zamanda Celâl yıldızı olarak isimlendirilmesinden dolayıdır. Celâl yıldızının özelliği bir şeyi yakmak ve yok etmektir. Sâlik de bu makama ulaştığında nefsinde fâni olup Rabbinde bekâ hâline ulaşır ve irşâda ehil hale gelir.

Yine Sünbül Sinan'a göre bu mertebenin "Ahmedî" olarak isimlendirilmesinin sebebi, diğer yedi mertebenin tamamını toplayan bir özelliğe sahip olmasından dolayıdır. Zira Hz. Peygamber, İsm-i Â'zam'ın tecellisine mazhar olmuştu ve bütün ehâdiyet sırları kendisinde toplanmıştı. Bu mertebeye gelen sâlik de nefsin yedi mertebesindeki sırların tamamına mazhar olur ve irşâda ehil hale gelir.

Bâlî Efendi, nefsin bu mertebedeki günü, gezegeni ve nispet edildiği peygamber hakkında herhangi bir bilgi vermez. Ona göre bu makam "cemu'l-cem" mertebesidir. Sâlik bu mertebede nefsinde fânî olup Hakk'ta bakî olmuş ve Hakk'ın emri ile irşâda memur hale gelmiştir.

Tablo 1. Sünbül Sinan ve Sofyalı Bâlî Efendi'de nefis mertebelerinin astrolojik şeması

Nefis Mertebeleri	Emmâre	Levvâme	Mülhime	Mutmâinne	Raziyye	Marziyye	Kâmile
Sünbül Sinan Gezenen ismi	Ay	Merkür	Venüs	Güneş	Mars	Jüpiter	Satürn
Sünbül Sinan Peygamber ismi	Hz. Âdem	Hz. Nuh	Hz. Yahya	Hz. İdris	Hz. İsa	Hz. Musa	Hz. Ahmed
Sofyalı Bâlî Gezenen ismi	Ay	Merkür	Venüs	Güneş	Mars	Jüpiter	
Sofyalı Bâlî Peygamber ismi	Hz. Âdem	Hz. Nuh	Hz. Yahya	Hz. İdris	Hz. İsa	Hz. Musa	
Sofyalı Bâlî Haftanın Günleri	Cumartesi	Pazar	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	

Sonuç

Tasavvuf düşüncesinde birer manevî eğitim kurumu olarak da kabul edilen tarikat anlayışının ortaya çıkması ile beraber birçok tarikat mürid ve sâliklerinin nefis terbiyesine önem vermiş, temel gayesi aynı ama usul ve esasları birbirinden farklı olan birçok nefis terbiye metodu ortaya konmuş, nefis mertebeleri dörtlü ya da yedili şekilde çeşitli tasniflere tabi tutulmuş ve bu alanda pek çok eser kaleme alınmıştır.

Halvetiyye tarikatı mensupları da Kur'an ayetlerinden hareketle nefsi;

⁵⁹ Bâlî Efendi, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, vrk. 136b-137a.

emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, raziye, marziyye ve kâmile şeklinde yedi mertebede ele almış, her bir mertebede sâlikin uyması gereken kurallar ve dikkat etmesi gereken hususlarla ilgili usul ve esasları zikretmiş, konunun daha iyi anlaşılması için bu yedi mertebeyi farklı teşbih, temsil ve metaforlarla izah etmeye çalışmışlardır.

Halvetiyye tarikatına mensup Sünbül Sinan ve Sofyalı Bâli Efendi de atvar-ı seb'a ismi ile nefis mertebelerini ele alan eserler yazmış, eserlerinde nefsin her bir mertebesini seyr u sülûkün bir aşaması olarak kabul etmiş, söz konusu mertebelerin zikredilecek esması, hâli, âlemi, varidi, şahidi gibi seyr u sülûk yolunda sâlike lazım olacak önemli bilgilere yer vermişlerdir.

Her iki müellif, bu alanda eser yazan diğer müelliflerden farklı olarak yazmış oldukları eserlerinde nefsin her bir mertebesini astroloji ilminin de alanına giren haftanın bir gününe, bir peygamber ve bir gezegen ismine nispet ederek konuya farklı bir bakış açısı getirmiş ve yapmış oldukları yorum ve izahlarla seyr u sülûk yapmak isteyen sâliklere bu konuda rehberlik etmiş ve yol gösterici bilgiler vermişlerdir. Ancak bu yorum ve izahlarını klasik astrolojinin gök cisimlerine yaklaşımı şeklinde değil de Allah'ın varlığına ve birliğine aykırı olmayan, İslam inancında da makul ve meşru olarak kabul edilen bir bakış açısı ile ortaya koymuşlardır.

Müelliflerimiz, nefsi emmâre mertebesini, gezegenlerden Ay'a, peygamberlerden Hz. Âdem'e nispet ederek tevbe ve istiğfar ile yeni bir başlangıç yapma, nefsi levvame mertebesini, gezegenlerden Merkür'e, peygamberlerden Hz. Nuh'a nispet ederek zorluk ve sıkıntılara katlandıktan sonra ilim ve kemâlat yolunda mesafe kat etme, nefsi mülhime mertebesini, gezegenlerden Venüs'e, peygamberlerden Hz. Yahya'ya nispet ederek aşk, sevgi ve muhabbete ulaşmak için fedakârlık yapma, nefsi mutmainne mertebesini, gezegenlerden Güneş'e, peygamberlerden Hz. İdris'e nispet ederek nefsin karanlıklarından kurtulması ve kalbin nurlanması için yolculuğa devam etme, nefsi râziyye mertebesini, gezegenlerden Mars'a, peygamberlerden Hz. İsa'ya nispet ederek nefsanî ve bedenî bütün arzu ve isteklerinden kurtularak Allah'a tam bir teslimiyet ile teslim olma, nefsi marziyye mertebesini, gezegenlerden Jüpiter'e, peygamberlerden Hz. Musa'ya nispet ederek benliğini tamamen öldürüp, Allah'ın rahmetinde yeniden dirilme şeklinde izah etmişlerdir.

Bâli Efendi, nefsi kâmile mertebesinin günü, gezegeni ve nispet edildiği peygamber hakkında herhangi bir bilgi vermezken, Sünbül Sinan bu mertebeyi, gezegenlerden Satürn'e, peygamberlerden Hz. Ahmed'e nispet etmiş, her iki müellif de nefsin bu mertebedeki durumunu; bütün beşerî sıfatlardan kurtulup, nefsinde fânî olup Hakk'ta bakî olma şeklinde izah etmiş ve bu konuda salike önemli tavsiyelerde bulunmuş ve hatırlatıcı bilgiler vermişlerdir.

Bâli Efendi, ayrıca nefsi emmâre mertebesini cumartesi gününe nisbet ederek, insanın, iman ve salih amel ile nefsini tezkiye, kalbini tasfiye ve ruhunu tahliye edip ancak bu şekilde bu mertebedeki nefsin şerrinden ve tehlikelerinden korunabileceği, nefsi levvame mertebesini pazar gününe nispet ederek Allah'ın yeri ve göğü bu günde yaratmasından hareketle sâlik için de manevî keşiflerin bu mertebede başlayacağı, nefsi mülhime mertebesini pazartesi gününe nispet ederek Allah'ın, Güneş'i ve Ay'ı bu günde yaratmış ve ortaya çıkarmış olmasından hareketle

sâlikin kalp ve ruhunun, manevî âlemin yıldızları arasında bu mertebede ortaya çıkacağı, nefs-i mutmâinne mertebesini salı gününe nispet ederek Hz. Yahyâ'nın bu günde şehit edilmesinden hareketle sâlikin de yolculuğuna devam edebilmesi ve hedefine ulaşabilmesi için bu mertebede benliğini öldürüp ondan kurtulması gerektiği, nefs-i râziyye mertebesini çarşamba gününe nispet ederek Allah'ın suyu bu günde yaratmış olması ve Firavun ve kavminin bu günde suda boğularak helâk olmasından hareketle sâlikin de sahip olduğu nefs-i emmâre kuvvetleriyle birlikte bu mertebede Allah'ın rahmet ve kudret denizinde boğulmadan Hakk'a vâsıl olamayacağı, nefs-i marziyye mertebesini perşembe gününe nispet ederek Hz. İbrahim ile Hz. Hacer'in bu günde evlenmesi ve bu evlilik sonucu İsmail'in dünyaya gelmesinden hareketle Hz. İbrahim'in rûhu, Hz. Hacer'in ise nefs-i raziyyeyi temsil ettiğini, rûh olan İbrâhim, nefs-i raziyye olan Hâcer ile birleşince İsmâil'in meydana geldiğini, İsmail'in ise nübüvvet nûrunu temsil ettiğini dolayısıyla sâlikin de ancak nübüvvet nûrunun elde edildiği bu mertebeye geldikten sonra irşâda ehil hale gelebileceği şeklinde izah etmiştir.

Tasavvuf ehlinin mutlak hakikat arayışının bir sonucu olarak eserlerinde ortaya koydukları bu bilgiler hem bu alanda yapılacak yeni araştırmalara hem tasavvuf yolunun yolcularına hem de hakikat arayışı içinde olanlara yol gösterme konusunda katkı sağlarsa çalışma gayesine ulaşmış olacaktır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ağbal, Davut. "Kur'an'da Burçlar Mahiyeti ve İnsana Etkisi Bağlamında". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2012), 250-273.
- Ayiş, Mehmet Şirin. "Sümbül Sinan ve Atvâr-ı Seb'a Risalesi Bağlamında Nefis Mertebeleri". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/13 (2017).
- Aynî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1991.
- Bâli Efendi, Sofyalı. *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*. Süleymaniye Kütüphanesi Akif Ersoy Nu: 1367, 96-139.
- Burckhardt, Titus. *Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin Mistik Astrolojisi*. çev. Mehmed Temelli. İstanbul: Verka Yayınları, 2020.
- Celeb, Halil. *Sofyalı Balî Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2014.
- El-Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbu't-Tevhîd*. ed. Bekir Topaloğlu. Beyrut: Daru's-Sadr, 2001.
- En-Neseî, Ebû'l-Muîn. *Bahru'l-Kelâm*. ed. Muhammed Seyyid el-Bersici. Beyrut: Daru'l-Feth, 2014.
- Fârâbî, Ebû'n-Nasr. *İhsau'l-Ulum*. ed. Osman Muhammed Emîn. Kahire: Mektebetu'l-Hanci, 1931.
- Fehd, Tevfik. "İlm-u Ahkâmî'n-Nücûm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları, 2000.
- Fehd, Tevfik. "İlmü'l-Felek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları, 2000.
- Frager, Robert. *Kalp, Nefs ve Ruh (Sûfi Psikolojisinde Gelişim, Denge ve Uyum)*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *İhyâ'u Ulûmî'd-Dîn*. çev. Sıtkı Güllü. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2012.
- Gündüz, İrfan. *Gümüshanevi Ahmed Ziyâuddin Hayatı, Eserleri*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1984.
- Hacı Yusuf, Muhammed. *İbnu'l Arabî ve Kozmoloji*. çev. Kadir Filiz. İstanbul: Nefes Yayınları, 2013.
- Hanî, Kasım b. Selahaddin el-. *es-Seyru ve's-Süluku ila Maliki'l-Mülûki*. Kahire: Mektebetu Sakafetu'd-Diniyye, 2008.
- İşıtan, İbrahim. "Halvetiyye Geleneine ve Bir Halvetiyye Şeyhi Olan Sofyalı Bâli Efendi'ye Göre Sülûkün Yedi Evresi Atvâr-ı Seb'a". *Marife* 1 (2010), 91-106.
- İşıtan, İbrahim, İbrahim. *16. Asır Türk Halvetî Şeyhlerinden Sofyalı Balî Efendi'nin Düşüncesi, Dönemi, tarikatı, Hayatı ve Tasavvufî ve Kelamî Düşüncesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi: Uygulamalı İleri Araştırmalar Okulu, Din Bilimleri Bölümü Paris, 2006.
- İbnü'l-Arabî. *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Arabî. *İnşau'd-Devair*. çev. Ali Salahaddin Yiğitoğlu. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2020.
- İbnü'l-Arabî. *Tedbirat-ı İlahiyye*. çev. Ahmed Avni Konuk. İz Yayıncılık, 2018.
- İbnü'l-Arabî. *Ukletu'l-Müstevfiz*. çev. Ali Salahaddin Yiğitoğlu. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021.
- İz, Mahir. *Tasavvuf: Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014.
- Kâhtalı, Ramazan Fevzi. *Muzaffer Ozak'ın Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Te'sirleri*. Ankara: FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. Ve Tic. Ltd. Şti., 2022.
- Koçak, Muhammet. "Mâtürîdî Kelâm Düşüncesinde Astroloji Eleştirileri". *Uludağ İlahiyat Dergisi* 32/2 (2023).
- Kutluer, İlhan. "İslâm Literatüründe Burç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/422-424. TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları, 1996.
- Muslu, Ramazan. "Halvetiyye'de Atvar-ı Seb'a Geleneği ve Sofyalı Bâli'nin Atvar-ı Seb'a Risâlesi". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 18 (2007), 44-46.
- Muslu, Ramazan. "Muhammed Sâdık Efendi ve Nefis Mertebeleri Çerçevesinde İnsana Bakışı". *Üsküdar Sempozyumu IV*. ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2007.
- Ögke, Ahmed. *Kur'an'da Nefs Kavramı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Öngören, Reşat. "Tasavvuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 40. TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları, 2011.
- Özketen, Şerife. "Astroloji ve İnsan İradesi Üzerine Bir Değerlendirme". *Kafkas Üniversitesi*

İlahiyat Fakültesi Dergisi 16/8 (2021), 582-594.

Sünbül Sinan. *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Nu: 2835. Türer, Osman. *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1995.

Uludağ, Süleyman. "Nefis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları, 2006.

Uyar, Mehmet. *Sufi Benliğin İnşasında Nefs*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.

Yücer, Hür Mahmut. "Sünbül Sinan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 38. TDV İslâm Ansiklopedisi Yayınları, 2010.